

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Михалік Анна Олександрівна

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спеціальність 072 – фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма «Фінанси»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

Науковий керівник:
Булавинець В. М.
к.е.н., доц. кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Тернопіль – 2024

Анотація

Михалік А. О. Фінансова політика України в умовах воєнного стану. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітньо-професійна програма «Фінанси» – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі розкриті сутність, принципи та особливості фінансової політики держави в умовах воєнного часу; охарактеризоване середовище формування і реалізації фінансової політики держави; оцінено практику реалізації фінансової політики держави у розрізі фіскальної та монетарної складових; обґрунтовано пріоритети фінансової політики держави з урахуванням сучасних реалій.

Annotation

Mykhalik A. O. Financial policy of Ukraine under martial law. Manuscript.

Research for a master's degree in specialty 072 – Finance, banking, insurance and stock market, educational and professional program “Finance” – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The qualification work reveals the essence, principles and features of the state's financial policy in wartime; characterizes the environment for the formation and implementation of the state's financial policy; assesses the practice of implementing the state's financial policy in terms of fiscal and monetary components; substantiates the priorities of the state's financial policy in view of modern realities.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні та інституційні засади фінансової політики держави.....	7
1.1. Сутність, принципи та складові фінансової політики держави.....	7
1.2. Чинники формування та реалізації фінансової політики держави.....	14
Розділ 2. Практика реалізації фінансової політики України в умовах воєнного часу.....	22
2.1. Практика реалізації фіскальної політики в умовах війни.....	22
2.2. Тенденції та пріоритети монетарної політики.....	30
Розділ 3. Пріоритети фінансової політики України в умовах новітніх викликів та загроз.....	38
Висновки.....	45
Список використаних джерел.....	48
Додатки.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова політика є одним із головних напрямів діяльності держави, адже від ефективності її реалізації значною мірою залежить здатність органів публічної влади повноцінно реалізовувати свої повноваження, забезпечувати досягнення пріоритетів економічного та соціального розвитку країни. Науково-обґрунтована, ефективна фінансова політика здатна забезпечити виведення економіки країни із кризового стану, розвиток пріоритетних напрямів господарської діяльності, вирішувати важливі проблеми соціального розвитку та підвищувати добробуту кожного члена суспільства. І навпаки, непродумана та непослідовна політика здатна підірвати фінансову спроможність держави щодо вирішення важливих завдань сьогодення, поглибити кризові явища у всіх сферах суспільного життя.

В умовах воєнного стану фінансова політика набуває особливих рис, адже усі рішення, які ухвалюються органами влади у фінансовій сфері, спрямовані на забезпечення ефективного фінансування захисту країни від іноземної агресії, а також мінімізації економічних, соціальних та екологічних наслідків воєнних дій. Це вимагає ґрунтовної уваги наукової спільноти до дослідження різних аспектів вироблення та реалізації фінансової політики в умовах воєнних реалій. Значний внесок у наукове обґрунтування цієї проблематики здійснили такі науковці, як Т. Богдан, В. Дем'янин, А. Крисоватий, Т. Єфименко, О. Кириленко, В. Горин, Б. Данилишин, З. Лободіна, І. Луніна, В. Опарін та інші. Однак, розвиток ситуації в умовах війни є складно прогнозованим, що вимагає високого рівня адаптивності фінансової політики до змін у політичній, безпековій, економічній, соціальній сферах життєдіяльності суспільства. це визначає необхідність у постійній увазі до питань фінансової політики держави з боку науковців.

Метою роботи є розкриття особливостей фінансової політики в умовах воєнного стану, оцінювання практики її здійснення, вироблення на цій основі шляхів її розвитку з урахуванням сучасних реалій.

Для досягнення мети роботи у роботі вирішено такі **завдання**:

- розкрито сутність і складові фінансової політики держави, її особливості та принципи в умовах воєнного часу;
- розглянуто середовище формування та реалізації фінансової політики держави в умовах війни;
- проаналізовано практику реалізації фінансової політики держави у розрізі фіскальної та монетарної складових;
- обґрунтовано пріоритети розвитку фінансової політики держави в умовах безпекових ризиків воєнного часу.

Об’єктом дослідження є фінансова політика держави як сукупність цілей та заходів, які реалізують органи публічної влади через фінансову систему.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти фінансової політики України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового дослідження. Зокрема, методи системного аналізу, порівняння, структуризації були використані при розкритті теоретичних засад фінансової політики держави, а саме її сутності, складових та чинників формування і реалізації; методи економічного аналізу використані при оцінюванні практики здійснення фіскальної та монетарної політики в умовах війни в Україні; метод абстракції, аргументації, порівняння, синтезу – використані при обґрунтуванні власних пропозицій щодо вдосконалення фінансової політики України в сучасний період.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи складають законодавство щодо розробки і реалізації фінансової політики держави, звітні дані про результати здійснення монетарної та фіскальної політики України (про доходи і видатки бюджету, показники державного боргу, підсумки діяльності Національного банку України), наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичні огляди та записки спеціалізованих інтернет-видань.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у роботі зроблено спробу обґрунтувати структуру зовнішнього середовища фінансової політики держави з виокремленням найважливіших його чинників, а також на підставі аналітичних

даних виробити обґрунтовані пропозиції, які відображають власне бачення щодо перспектив розвитку фінансової політики України в умовах війни.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи полягає у тому, що отримані аналітичні висновки відображають оперативні результати реалізації фінансової політики України та можуть бути корисними при виробленні шляхів її вдосконалення в умовах затяжного характеру війни.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти теми дослідження були обговорені на наукових семінарах студентських гуртків кафедри фінансів ім. С. І. Юрія, а також відображені у збірниках наукових праць, які випускає кафедра:

1. Булавинець В., Михалік А. Чинники формування та реалізації фінансової політики держави. *Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 лист. 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024.

2. Квасниця О., Михалік А. Тенденції та пріоритети монетарної політики в умовах війни. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Вип. 4. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кількість таблиць – 2, рисунків – 4, додатків – 1. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінок, з яких 47 сторінки – основний текст. Список використаних джерел містить 62 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність, принципи та складові фінансової політики держави

Системні виклики державності останнього часу визначають необхідність проведення виваженої, науково обґрунтованої фінансової політики держави, що забезпечить передумови для збереження стійкості фінансової системи України в складний період державотворення. Вирішити складні завдання, які полягають у забезпеченні стабільності економіки в умовах продовження повномасштабної війни, зменшенні деструктивного впливу воєнного часу на добробут населення, створенні передумов для відновлення економічної системи у післявоєнний час можливо за умов перебудови фінансових відносин в усіх складових фінансової системи, у процесах формування і використання фінансових ресурсів держави, забезпечення їхнього перерозподілу задля концентрації на найбільш важливих напрямках діяльності держави. Системні зміни у фінансових відносинах мають отримати відображення при проведенні фінансової політики держави.

Попри те, що фінансову політику реалізують усі суб'єкти економіки (як держава, так і бізнес-структури та домашні господарства), державі у цій тріаді відведено головну роль, оскільки вона формує інституційне середовище для функціонування фінансових відносин, через діяльність вищих органів влади визначає провідні вектори реформування фінансів відповідно до стратегічних цілей розвитку країни. Практику реалізацію цих пріоритетів фінансової політики забезпечують органи оперативного управління фінансами.

Складність та багатоаспектність фінансової політики зумовлюють значну кількість наукових підходів до її тлумачення у науковій літературі. З позицій управлінського підходу фінансова політика держави – це сукупність заходів розподільчого та перерозподільчого характеру, які органи влади реалізують за

допомогою фінансових відносин задля досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку держави. В рамках реалізації фінансової політики відбувається вибір та компонування різних підходів, методів та інструментів впливу на перебіг фінансових відносин в суспільстві, на процеси формування, розподілу та використання фінансових ресурсів усіх суб'єктів економіки.

На думку Є. Ганевича і С. Михайленко, фінансова політика – це «відносно самостійна сфера державної діяльності, засіб реалізації політики держави в будь-якій галузі суспільних відносин» [9, с. 103]. Визначальною рисою фінансової політики, на думку цих науковців, є її реалізація через фінансову систему за допомогою різних форм та методів формування та використання фінансових ресурсів. Слушною є позиція Є. Ганевича і С. Михайленко, що через фінансову політику держава забезпечує управління фінансовими відносинами у зв'язку із загальною організацією управління економікою.

Автори підручника «Фінанси» за редакцією І. Лютого наголошують на вагомому аспекті фінансової політики, а саме урахуванні інтересів усіх суб'єктів економіки при її реалізації. Вони визначають фінансову політику як «компроміс між економічними інтересами держави та окремих суб'єктів фінансової системи для реалізації пріоритетів політики соціально-економічного розвитку країни, на основі перерозподілу та використання фінансових ресурсів через механізми функціонування інститутів фінансової системи держави» [56, с. 63]. Такий підхід до вироблення стратегічних і тактичних заходів фінансової політики, коли до уваги беруться інтереси не тільки держави як суспільного інституту, але й інших суб'єктів економіки, є передумовою ефективності впливу на перебіг фінансових відносин, зменшення негативних явищ у сфері фінансів.

Авторський колектив авторитетного підручника «Фінанси» за редакцією С. Юрія та В. Федосова розуміє фінансову політику як «сукупність розподільних і перерозподільних заходів, які держава здійснює за допомогою фінансової системи щодо організації та використання фінансових ресурсів для забезпечення зростання валового внутрішнього продукту країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства» [58, с.84]. У цій дефініції простежується розкриття загальних

та глибинних мотивів проведення фінансової політики: у прагматичному плані фінансова політика виявляється через вплив держави на процеси утворення та використання фінансових ресурсів з метою їхнього перерозподілу в бажаному для себе напрямку (відповідно до цілей розвитку фінансової сфери); у більш стратегічному баченні фінансова політика покликана забезпечити умови для стійкого економічного зростання і на цій основі – для збільшення добробуту суспільства, що є головним завданням будь-якої держави.

Подібної позиції дотримується Г. Возняк, яка вбачає мету фінансової політики у забезпеченні економічного та соціального розвитку. Результатом її реалізації, на думку вченої, має стати досягнення високого рівня особистого добробуту кожного індивіда, а отже, забезпечення суспільного добробуту. Щодо змістовного прочитання фінансової політики, то Г. Возняк характеризує її як «сукупність інструментів, заходів (розподільчих і перерозподільних) та методів реалізації, які держава задіює через фінансову систему» [8, с. 44]. На наш погляд, таке тлумачення фінансової політики дискусійне, оскільки інструменти та методи впливу на фінансові відносини є елементами фінансового механізму, а фінансова політика уособлює уже процес їхнього практичного застосування.

Уособлюючи сукупність певних ідей, переконань та принципів впливу на перебіг фінансових процесів в економічній системі, фінансова політика держави отримує вираження на практиці у таких вимірах:

- через правові норми, які регламентують перебіг фінансових відносин, адже будь-яке рішення органів публічної влади щодо формування фінансових ресурсів чи їхнього використання має бути оформлене у правовий спосіб у формі нормативно-правового документа. Фінансові відносини за участі держави як правило мають імперативний (обов'язковий) характер, оскільки держава у цих відносинах представляє інтереси усього суспільства та оперує ресурсами, які належать усьому суспільству;

- через форми та методи, які застосовують для формування фінансових ресурсів. Утворення фінансових ресурсів держави відбувається із застосуванням різних методів – податкового, позикового, від використання майна та ресурсів,

масштаби застосування яких визначаються специфікою економічної політики держави та рівнем державного втручання в економічні процеси. В більшості країн із ринковою економікою найбільше значення серед цих методів відіграє податковий метод, однак застосування конкретних фіскальних інструментів у кожній країні має особливості. Безперервність суспільного розвитку зумовлює постійний розвиток інструментарію формування фінансових ресурсів держави, з урахуванням новітніх чинників зовнішнього середовища та нових викликів. Так, в сучасних умовах актуальним завданням є розвиток екологічного оподаткування, яке поряд із формуванням фінансових ресурсів держави, покликане забезпечити вплив на екологічні процеси в суспільстві, стимулювати перехід економіки на більш екологічно прийнятні засади функціонування;

– через розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів у різних вимірах (між окремими верствами суспільства, у територіальному, галузевому контексті, між рівнями публічної влади та ін.). Фінансова політика забезпечує реалізацію цілей держави у її багатоаспектному впливі на усі аспекти життєдіяльності суспільства. Через перерозподіл фінансових ресурсів у розрізі суспільних груп держава може сприяти вирівнюванню рівня життя населення, мінімізуючи таким чином майнову нерівність та знижуючи суспільну напругу, через територіальний перерозподіл ресурсів – забезпечувати рівні можливості у доступі до суспільних благ для мешканців різних регіонів країни, знижувати сепаратистські настрої. Перерозподільчі заходи також важливі для концентрації фінансових ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках розвитку країни, своєчасного реагування на новітні загрози та виклики його стабільності.

Фінансову політику не можна визначити як апріорі ефективну, для цього вона має відповідати певним вимогам:

– враховувати дію об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, таких як закони попиту та пропозиції, закону вартості та інших, оскільки у цьому випадку заходи фінансової політики дають можливість своєчасно та адекватно реагувати на проблемні тенденції у розвитку економіки та суспільства, належно надавати суспільні блага відповідно до інтересів усіх суб'єктів економіки;

– бути гнучкою до змін у зовнішньому середовищі, тобто враховувати тенденції суспільно-політичної та економічної ситуації як у країні, так і світі, настрої суспільства, ситуацію на зовнішніх ринках, рівень інтеграції держави до міжнародних відносин тощо. Переконливим прикладом цього є зміна пріоритетів фінансової політики з початком повномасштабної війни – якщо у довоєнний час населення позитивно сприймало спрямування коштів держави на реконструкцію і будівництво доріг, громадських просторів, то в сучасних умовах такі дії можуть викликати суспільне збурення через необхідність максимальної концентрації ресурсів на забезпеченні оборони країни;

– враховувати досвід реалізації заходів фінансової політики попередніх періодів державотворення та досвіду інших країн. Це забезпечує послідовність та продуманість фінансової політики, оскільки за цих умов можна уникнути прорахунків та помилок минулого, а також впровадити у практику випробувані в інший час або в інших країнах інструменти впливу на фінансові відносини для вирішення сучасних проблем розвитку суспільства;

– бути комплексною у розумінні врахування при розробці та реалізації заходів фінансової політики цілей та завдань державної політики в інших сферах суспільного життя, поєднання стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку фінансової сфери.

Головною із цих умов ефективності фінансової політики є відповідність її заходів тенденціям розвитку ринкової економічної системи, яка відзначається циклічністю змін, що періодично повторюються. У науковому середовищі немає суперечності у поглядах на циклічність розвитку, коли періоди економічного піднесення змінюються стагнацією та спадом в економіці. Завданням фінансової політики є зменшення негативних наслідків впливу економічних циклів на стан економічної системи, рівень добробуту населення, а також створення умов для забезпечення стабільності економічного розвитку. Завдяки проведенню дієвих фінансових заходів негативні наслідки циклічності розвитку економіки можуть бути зведені до мінімуму, коли замість рецесії економічна система переживає

тільки певне гальмування своєї позитивної траєкторії, а населення практично не відчуває матеріальних проблем на цій фазі економічного циклу.

Відповідно до того, на якій фазі економічного циклу реалізують фінансову політику та які завдання перед нею постають, вирізняють два основних її види – стимулюючу (експансійну) та стримуючу (рестриктивну) фінансову політику. Перший різновид фінансової політики передбачає проведення таких заходів, які б підтримали економічне зростання за рахунок розширення доступу економіки до фінансових ресурсів. Зазвичай, така фінансова політика передбачає зниження рівня податкового тиску на фоні розширення державних витрат інвестиційного спрямування, а також дії щодо здешевлення вартості та розширення доступу до кредитних ресурсів. Внаслідок цього держава отримує комплексний вплив на економічні процеси, оскільки завдяки зниженню рівня оподаткування платники податків мають можливість більше коштів спрямувати на власний розвиток та споживання; подібним чином впливає на сукупний попит збільшення витрат держави на інвестиції. Політика здешевлення кредитних ресурсів додатково збільшує можливості суб'єктів економіки реалізувати програми розвитку.

Натомість, за появи ознак «перегріву» економіки, коли темпи зростання надмірно високі та спричиняють поглиблення економічних диспропорцій, уряд змушений проводити політику стримування економічного зростання. Основна ідея, яка закладена у рестрикційну фінансову політику – обмеження доступу до фінансових ресурсів за рахунок підвищення рівня оподаткування, секвестру державних витрат, проведення політики «дорогих» кредитних ресурсів. З огляду на ускладнення доступу до ресурсів і погіршення умов ведення господарської діяльності, частина суб'єктів економіки відкладає реалізацію програм розвитку, плани щодо експансії на нові ринки, що сприяє «охолодженню» економіки та дає можливість уникнути її глибокого циклічного спаду.

Більш важливим у питанні виокремлення складових фінансової політики є її розмежування відповідно до характеру інструментарію, який використовують для впливу на перебіг фінансових відносин. За цією ознакою фінансову політику держави поділяють на два консолідованих різновиди – фіскальну та монетарну.

Кожен із цих різновидів фінансової політики має складну структуру та об'єднує кілька підпорядкованих компонент: складовими фіскальної політики є бюджетна, податкова, боргова, митна політики; монетарна політика об'єднує такі складові, як емісійна, цінова, кредитна, валютна політики.

Фіскальною визначають політику, яка концентрується у сфері формування, розподілу та використання бюджетів та інших централізованих грошових фондів держави. Завдяки використанню фіскального інструментарію держава здійснює перерозподіл фінансових ресурсів в економіці, формує фінансове підґрунтя для продукування суспільних благ, вирішує інші завдання відповідно до визначених пріоритетів розвитку. В рамках фіскальної політики держава використовує різні методи вилучення фінансових ресурсів з економіки до централізованих фондів, які перебувають у її розпорядженні. Водночас, впливаючи на обсяги та структуру витрат бюджетів усіх рівнів та інших централізованих грошових фондів, уряд та інші органи публічної влади мають можливість спрямовувати фінансові ресурси у найбільш пріоритетні напрямки діяльності, вирішуючи таким чином завдання, які постають перед державою на різних етапах її функціонування. Головними інструментами реалізації фіскальної політики є фіскальні платежі (в тому числі податки, збори та інші платежі) та державні витрати (зокрема, видатки бюджетів, соціальні та інші трансферти цільових соціальних фондів). В інструментах фіскальної політики закладений значний регуляторний потенціал, оскільки вони є найбільш дієвими у питанні впливу на пропорції розподілу ВВП, перерозподілу фінансових ресурсів у просторовому, галузевому вимірі, між різними верствами населення. Фіскальні інструменти також ефективні у відновленні рівноваги економічної системи в рамках економічних циклів.

Монетарною (або грошово-кредитною) визначають такий вид фінансової політики, яка передбачає концентрацію уваги на питаннях курсової стабільності національної валюти, утримання інфляційних тенденцій у безпечних межах, забезпеченні стабільності розрахунків в економіці через управління процесами емісії грошових знаків та регулювання діяльності депозитних корпорацій. В основу монетарної політики покладено принципово відмінний від фіскальної

політики механізм впливу на економічні процеси – через регулювання попиту-пропозиції на грошовому ринку, а також вплив на їхню вартість для суб'єктів економіки. Завдяки застосуванню монетарних інструментів, держава забезпечує стабільність цінової ситуації в країні, має можливість впливати на показники зайнятості, зовнішньоекономічні операції, темпи і пропорції економічного росту.

Подібно до фіскальної політики, цілі монетарної політики перебувають у тісній координації із загальними пріоритетами розвитку країни. В умовах війни головні завдання монетарної політики полягають у збереженні валютно-курсової стабільності через жорсткий вплив на валютні операції, стримування інфляції та розширення попиту на гроші для підтримання економічного зростання. Головні інструменти монетарної політики – це: зміна норм обов'язкового резервування для депозитних корпорацій, що впливає на їхні ресурсні можливості щодо кредитування суб'єктів економіки; зміна облікової ставки Національного банку України, що виступає як мірило для визначення процентних ставок на ринку кредитних ресурсів; проведення операцій на відкритому ринку щодо купівлі-продажу Національним банком України цінних паперів (це дає можливість «зв'язати» або вивільнити частину фінансових ресурсів банківського сектору для впливу на процеси кредитування).

1.2. Чинники формування та реалізації фінансової політики держави

Діалектичний підхід до наукового пізнання, який відіграє провідну роль у сучасних наукових дослідженнях фінансового профілю визначає, що вивчення об'єкта наукового інтересу має здійснюватись невіддільно від середовища його існування. Принцип детермінізму винятково важливий для фінансової політики, яка має характеризуватись високим рівнем адаптивності до нових умов, у яких функціонує економіка та суспільство, швидко реагувати на нові виклики й загрози їхньому стабільному розвитку. Під поняттям середовище розуміють сукупність чинників, які впливають на функціонування об'єкту пізнання. Середовище

фінансової політики держави поєднує у своєму складі велику кількість різних за походженням явищ та процесів, які впливають на цілі, напрямки та завдання фінансової політики держави, зумовлюють специфіку використання фінансових методів та інструментів, які задіяні для їхнього досягнення.

У довідкових джерелах середовище характеризують доволі спрощено як «сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність будь-якого організму; соціально-побутові умови життя людини; оточення» [5, с. 1309]. За системним підходом, у середовищі фінансової політики держави слід виділяти внутрішню підсистему (явища та процеси, які породжені та функціонують в економічній системі та здійснюють вплив на параметри фінансової політики) та зовнішню складову, яка об'єднує чинники, які згенеровані за межами економіки нашої держави, однак відчутно впливають на практику управління фінансами. Економічною наукою для пізнання середовища економічних явищ та процесів вироблено два підходи до його структуризації – неієрархічний та ієрархічний. У першому випадку, вивчення складових середовища здійснюють відповідно до переконання, що явища та процеси, які його формують, знаходяться за межами самої системи та не перебувають між собою у відносинах підпорядкування. На думку С. Жукевич, «неієрархічна модель зумовлена тим, що межі зовнішнього та внутрішнього середовища є умовними, розмитими через взаємопроникнення елементів організації та середовища» [23].

На противагу такому підходу, ієрархічна модель організації середовища системи, вперше представлена У. Діллом та А. Томпсоном, розглядає його як сукупність ієрархічно впорядкованих груп чинників, які об'єднуються певними особливими знаками (походження, характер дії та ін.). У структурі зовнішньої складової середовища системи, за цим підходом, можна виокремлювати кілька рівнів: мікросередовище – чинники, які найближче розташовані до системи та мають найбільший вплив на неї; макросередовище – чинники, які віддалені від системи та мають помірний або слабкий вплив на неї, але цей вплив може мати тривалий характер. Щодо внутрішньої складової середовища системи, то вона,

за поглядами У. Ділла та А. Томпсона, не має структури та є однорідною, тобто об'єднує рівноважливі чинники без їхнього ієрархічного підпорядкування.

В науці менеджменту представлено широкий спектр методичних підходів до наукового вивчення середовища системи. Ці методики отримали застосування при оцінюванні середовища функціонування бізнес-структур, а в їхній основі лежить метод експертного оцінювання. Загальновизнаними є такі методики, як PEST (STEP)-аналіз, SLEPT- та STEEPL-аналіз, відповідно до яких середовище системи структурують на кілька груп чинників з їхнім подальшим вивченням відокремлено одна від одної із залученням експертів. Назви методів походять від перших букв груп чинників, які формують середовище системи, а саме: PEST-аналіз передбачає структурування явищ та процесів зовнішнього характеру, які впливають на функціонування системи, у розрізі Political – політичної, Economic – економічної, Social – соціальної та Technological – технологічної складових. В іншій інтерпретації – STEP-аналізу – структура середовища системи залишається ідентичною, однак порядок розташування букв у назві методики свідчить про надання пріоритету (важливості) певній групі чинників. Фахівці управлінської науки доводять, що у країнах, що розвиваються, провідний вплив на становище системи справляють економічні та політичні детермінанти; натомість, у країнах з високим рівнем розвитку, для яких характерне домінування у технологічній сфері та за розвитком соціального капіталу, більш вагомими у складі середовища системи є саме соціальні й технологічні чинники [59, с. 147].

Подальший розвиток вчення про структуру середовища системи призвів до виникнення нових версій його структуризації з виокремленням додаткової групи чинників – Legal – правового характеру. Якщо звернути увагу на багаторічну практику розроблення та реалізації фінансової політики держави в Україні, то можна переконливо підтвердити обґрунтованість виокремлення правової групи чинників середовища її здійснення. У багатьох наукових дослідженнях одним із найбільш проблемних моментів фінансової політики в Україні визначають її правову невпорядкованість, неузгодженість норм окремих нормативно-правових документів фінансового спрямування, що формує сприятливе середовище для

корупційних дій, фінансових зловживань та інших негативних явищ фінансової практики. Подальші модифікації методики аналізу середовища системи (такі як STEEPLE-аналіз та інші) передбачають доєднання додаткових груп чинників, які впливають на систему, визначають її склад, структуру та тенденції розвитку. Втім, загальна логіка методики оцінювання середовища системи залишається незмінною.

Відповідно до наведених методологічних підходів до пізнання середовища системи, середовище фінансової політики можна структурувати за кількома критеріями: за ознакою походження – чинники екзогенного характеру (зовнішні) та ендегенні чинники, які породжені в економічній системі; за характером дії чинники доцільно розмежовувати на деструктивні (негативно позначаються на перебігу фінансових явища та процесів) та конструктивні (мають позитивний вплив на фінансову політику); за способом прояву – на формальні (видимі) та неформальні (приховані). Ґрунтовне вивчення усіх цих чинників середовища фінансової політики у всій їх багатоманітності дасть можливість забезпечити високий рівень ефективності управлінських дій держави щодо впливу на процеси та явища фінансової практики.

Зовнішня складова середовища фінансової політики держави представлена значною кількістю чинників, вагомість яких визначається специфікою залучення країни до міжнародних економічних та політичних процесів. У науковій літературі до найважливіших зовнішніх чинників, які впливають на фінансову політику держави зараховують такі, як міжнародне становище країни, рівень її залежності від відносин з іншими державами, ступінь інтегрованості у світову економічну систему та політичні об'єднання, масштаби зовнішньоекономічної діяльності та ін. Зокрема, участь держави в інтеграційних об'єднаннях, таких як ЄС, багато в чому визначає характер і спрямованість податкової політики. На рівні ЄС визначено ряд фіскальних платежів, які країни члени цієї спільноти перераховують до спільного бюджету для вирішення загальних проблем розвитку, надання допомоги депресивним єврорегіонам та країнам-партнерам. Поряд з цим, для країн ЄС характерні процеси податкової гармонізації, коли

основні риси системи оподаткування членів спільноти поступово наближуються, зокрема в частині складу податків та зборів, загального рівня податкового навантаження та ін.

Значний вплив серед зовнішніх чинників фінансової політики має рівень залученості держави до міжнародних економічних відносин. Значні масштаби експортно-імпортних операцій визначають необхідність проведення продуманої монетарної політики для забезпечення валютно-курсової стабільності, стійкості банківської системи, зменшення впливу коливань на зовнішніх товарних ринках та ринках капіталу на національну фінансову систему. Подібним чином впливає на фінансову політику рівень фінансової залежності країни від міжнародних фінансово-кредитних інституцій. Так, впродовж усього періоду незалежності Україна розвивала відносини з МВФ, Світовим банком та іншими фінансовими інституціями. Найбільшого масштабу вони досягли з початком війни в Україні, адже завдяки ресурсам МВФ за програмою розширеного фінансування EFF Україна змогла забезпечити стабільність фінансової системи та спроможність фінансувати суспільні блага в умовах, коли практично усі власні ресурси уряд змушений спрямовувати на фінансування потреб оборони. Проте, взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями передбачає також виконання вимог та «структурних маяків» у проведенні економічних реформ, в тому числі у сфері публічних фінансів. Відтак в сучасний період співпраця з МВФ є одним із вагомих чинників, що визначає параметри фінансової політики України.

Окреслені нами зовнішні чинники характеризують зовнішнє середовище фінансової політики країни в мирний період. В умовах повномасштабної війни найбільший вплив на усі аспекти фінансової політики справляє військова загроза з боку інших держав, коли уряд змушений перебудовувати фінансову систему для її функціонування на військовий лад. Зокрема, на початковому етапі війни в Україні було проведено радикальне зниження рівня оподаткування для того, щоб допомогти бізнесу адаптуватись до діяльності в нових умовах. Водночас, уже через півроку необхідність фінансування потреб захисту країни стала причиною повернення до довоєнних параметрів системи оподаткування, а наприкінці 2024

року – до вимушеного підвищення рівня податкового навантаження для того, щоб покрити зростаючий дефіцит бюджету. Не менш вагомий вплив військова загроза справляє на політику державних витрат, оскільки спонукає переглядати структуру бюджетних програм, обмежувати інвестиційні витрати, стримувати видатки соціального спрямування та ін. Відповідно, в сучасний період воєнна загроза є провідним зовнішнім чинником, який веде до радикального перегляду фінансової політики України.

Внутрішні (ендогенні) чинники, які визначають зміст та спрямованість фінансової політики об'єднують такі складові, як економічний потенціал країни та стан економіки, структурні й галузеві особливості економіки, форми власності на засоби виробництва, менталітет населення та його структура, показники, які характеризують стан банківської та страхової системи. Для прикладу, у 2022 році через початок повномасштабної війни з росією розміри економіки України скоротились на 29,2%, що зменшило економічну базу формування бюджету та мало негативний вплив на рівень добробуту населення. Адаптація бізнесу до функціонування в умовах війни дала можливість уже з 2023 року повернутись до економічного зростання, яке склало 5,3%, а також продовжити цей тренд на 2024 рік. Завдяки цьому було забезпечено збільшення обсягів доходів бюджетів усіх рівнів, а отже стабільне фінансування найважливіших суспільних благ.

Проте, військові дії мали радикальний вплив на структуру населення та його зайнятість, що позначилось на параметрах фінансової політики держави. Так, на початковому етапі війни обсяги вимушеної міграції з України оцінювали в 7-9 млн осіб, але в подальшому значна частина цього населення повернулось назад. На початок лютого 2024 року кількість мігрантів з України за кордоном оцінювалась в 4,9 млн осіб, що становить 12-13% від довоєнної чисельності населення України [38]. Тільки за перше півріччя 2024 року негативне сальдо міграції з України перевищило 0,4 млн осіб, що свідчить про продовження тенденції до втрати трудового потенціалу. Неповернення біженців, за оцінками експертів, спричинить щорічну втрату ВВП на рівні 3,9-6,3% від довоєнного обсягу. Поглиблює проблему й те, що у структурі еміграції переважають особи

працездатного віку з високим рівнем освіти, що підриває потенціал відновлення економіки України після завершення війни.

Водночас, понад 3,67 млн осіб в Україні складають внутрішньо переміщені особи, серед яких вагома частка – це непрацездатні особи, зокрема з інвалідністю та похилого віку [6]. Активні бойові дії спричинили різке зростання чисельності осіб, які потребують різних форм соціального забезпечення (протезування, психологічна реабілітація та ін.), що створює додатковий фінансовий тиск на систему соціального захисту. Через необхідність першочергового фінансування потреб оборони уряд змушений «заморожувати» розміри соціальних стандартів, обмежувати соціальні видатки, встановлюючи більш жорсткі умови отримання соціальних виплат та скасовуючи їх для окремих категорій населення. Разом з тим, радикального скорочення соціальних витрат очікувати не варто, оскільки зважаючи на багаторічну історію побудови в Україні планової економіки у суспільстві утвердився патерналістський тип мислення, коли більша частина громадян визначають державу як головного суб'єкта, що має відповідати за рівень їхнього добробуту. Для нашої країни не характерні ліберальні цінності, що передбачають опору на власні сили, індивідуалізм та самореалізацію як шлях до особистого добробуту. Відповідно, соціальні трансфери в Україні займають значно більшу питому вагу в структурі фінансових ресурсів населення, ніж в інших країнах з подібним рівнем розвитку та структурою економіки.

Нарешті, характеризуючи внутрішні чинники, які визначають параметри фінансової політики держави, слід відзначити, що в країнах зі слабким розвитком демократичних інституцій вагомий вплив на фінансові відносини у всіх сферах фінансової системи мають неформальні інститути, такі як корупція, лобіювання особистих інтересів, марнотратство державних коштів та ін. Вони спричиняють збільшення державних витрат при зменшенні ефекту від їхнього здійснення, зумовлюють втрату довіри суспільства до дії влади та провокують розширення масштабів фінансових девіацій (уникнення від сплати податків, немотивоване користування соціальними виплатами та ін.).

Саме впливом неформальних політичних інституцій (або олігархічних груп, по іншому) у науковому середовищі пояснюють утвердження в Україні податкової системи, яка є більш репресивною до дрібного та середнього бізнесу, ніж до підприємств з найбільшими масштабами діяльності, яка передбачає підвищений податковий тиск на найманих працівників та ліберальні умови оподаткування доходів від інвестування та ін. Корупційні явища та лобізм багато в чому визначають також програмну структуру видатків бюджетів усіх рівнів. Масовий характер таких явищ посилює у науковій спільноті переконання щодо того, що зменшити ці явища може курс на максимальне спрощення податкових правил, забезпечення прозорості процедур використання бюджетних ресурсів, мінімізацію суб'єктивного впливу на прийняття фінансових рішень.

Розділ 2

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Практика реалізації фіскальної політики в умовах війни

Безпрецедентні виклики, які постають перед Україною в умовах війни, призвели до негативних змін у багатьох сферах життєдіяльності суспільства. Особливо складна ситуація зберігається у сфері публічних фінансів, оскільки при руйнації значної частини економіки, звуженні бази для формування бюджетних ресурсів, потреби у фінансових ресурсах на виконання функцій держави майже подвоїлись. У кілька разів зросли видатки на оборону держави від зовнішньої агресії росії, внаслідок чого практично усі доходи від функціонування економіки спрямовуються в оборонний сектор. Водночас, колосальні масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції населення зумовлюють виникнення нових напрямів спрямування бюджетних ресурсів на надання різних форм підтримки тих осіб, хто постраждав від воєнних дій, втратив житло, особисте майно та перспективи повернення до попереднього життя. За цих обставин рівень незбалансованості доходів та видатків бюджету досяг найбільших показників за увесь період після здобуття незалежності країни (рис. 2.1). Але завдяки фінансовій підтримці країн партнерів, відновленню співпраці з міжнародними фінансовими інституціями Україні вдалось не збанкрутувати уже на першому етапі війни, забезпечити стабільне функціонування фінансової системи та уникнути шокового падіння добробуту суспільства. Однак, в сучасний період, коли є усі ознаки переходу війни до затяжного стану, уряд змушений перебудовувати фінансову політику у контексті пошуку таких механізмів підтримання своєї фінансової спроможності та стійкості економічної системи, які б відповідали умовам воєнного часу та враховували зменшення розмірів міжнародної підтримки.

Рис. 2.1. Показники дефіциту Державного бюджету України у 2016-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за [7]

Економіка країни та її фінансова система функціонують у складних умовах воєнного часу, які характеризуються численними викликами їхньої стабільності: знищенням важливих підприємств, що формували вагому частину економіки країни; значними масштабами руйнування енергетичної та іншої критичної інфраструктури; звуженням бази формування бюджетних ресурсів через падіння зайнятості та втрату трудових ресурсів через міграцію та мобілізаційні заходи; руйнуванням логістичних шляхів просування вітчизняного експорту; релокацією бізнес-структур у відносно тилові регіони країни та ін. Зважаючи на масштаб та гостроту цих викликів, уряд змушений проводити гнучку фіскальну політику, що поєднує два взаємопротилежні завдання: з одного боку, максимізація залучення ресурсів до бюджету від функціонування економіки через безпрецедентні обсяги потреби у коштах на виконання державних функцій; з іншого боку, збереження стимулів для господарської діяльності через утримання в «розумних» межах рівня податкового навантаження, зменшення мотивів для девіантної поведінки суб'єктів господарювання, створення точок росту економіки.

Початок повномасштабної війни з росією спонукав уряд в оперативному режимі прийняти ряд заходів для збереження життєздатності бізнесу і населення в умовах високих безпекових ризиків. Було започатковано програму релокації

бізнесу з територій, де велись бойові дії у відносно безпечні регіони країни. В рамках цієї програми найбільші платники податків мали можливість швидко перемістити виробничі потужності, зберігши виробничий і трудовий потенціал, а отже й можливість сплачувати податки до бюджету. Водночас, було ухвалено комплекс рішень щодо зниження рівня оподаткування для бізнесу, введення податкових стимулів для ключових галузей національної економіки, а також заходи щодо протидії ухиленням від сплати податків.

Зокрема, у березні 2022 року було впроваджено безпрецедентно ліберальні умови оподаткування та подання звітності, які передбачали скасування покарань платників податків за порушення термінів виконання податкових зобов'язань та подання звітності. Положеннями Закону України від 03.03.2022 р. № 2118 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [44] було передбачено, що у випадку, якщо платник податків не має можливості своєчасно сплатити податки до бюджету, то він звільняється від відповідальності за такі дії до завершення воєнного стану. Норми про скасування відповідальності платників були поширені на податкові правопорушення щодо несвоєчасного: подання податкової звітності; перерахування податків та зборів до бюджету; реєстрування податкових накладних та додаткових документів до них; подання документів про залишки пального та обсяги його реалізації та ін.

Поряд з цим, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [45] від 15.03.2022 р. № 2120 було введено ліберальний режим оподаткування, який фактично поширив норми про застосування спрощеної системи оподаткування на увесь контингент платників податків. На період до закінчення воєнного стану було «передбачено такі новації:

- звільнено від сплати єдиного податку ФОП 1 та 2 груп;
- розширено коло платників податків, які можуть бути зараховані на спрощену систему оподаткування (до цього спрощену систему застосовували при обороті до 1167 мінімальних зарплат);

- підвищено граничний дохід платників 3 групи до 10 млрд грн на рік та знято обмеження щодо кількості працівників;
- збільшено кількість платників податків, які не сплачують податок на майно, за рахунок переходу платників із загальної системи оподаткування на спрощену систему оподаткування;
- знижено ставки єдиного податку для третьої групи платників податку до 2% від обороту без ПДВ;
- ФОП усіх груп, особи, що провадять незалежну професійну діяльність, та члени фермерських господарств звільнені від сплати ЄСВ за себе, незалежно від того, отримують вони дохід чи ні» [11].

Податкові новації дали можливість бізнесу відносно швидко адаптуватись до роботи в нових умовах, відновити виробничі зв'язки і налагодити нові. Уже в другій половині 2022 року більшість підприємств відновили роботу і почали нарощувати показники діяльності, а отже й сплачених податкових платежів до бюджетів різного рівня. Так, платники податків третьої групи, які перейшли на спрощену систему оподаткування зі ставкою 2% від обороту, збільшили обсяг сплати єдиного податку до місцевих бюджетів за 2022 рік в 1,6 рази (9,8 млрд грн) [50]. Спрощення податкових норм та зниження податкового навантаження мали також на меті упередити перехід економіки в тіньовий сектор, чого можна було очікувати в умовах воєнних дій. Проте, оцінки Міністерства економіки України засвідчили, що рівень тіньового сектору з початком великої війни практично не зазнав змін, залишаючись в межах 30-32% від розміру офіційного ВВП [53]. Більш того, окремі наукові дослідження показують, що офіційний сектор в умовах воєнного часу є більш стійким до ризиків, а тому спостерігається парадоксальна ситуація, коли із збільшенням можливостей щодо ухилення від сплати податків масштаби тіньової економіки скорочуються.

Незважаючи на те, що податкові новації початкового етапу війни в Україні можна оцінювати загалом як виважені та своєчасні, однак деякі ініціативи мали негативний фінансовий ефект, призвели до значних бюджетних втрат. Зокрема, у такому ракурсі оцінюють звільнення від оподаткування імпорту автомобілів

під приводом відновлення автопарку, знищеного воєнними діями і полегшення ввезення транспорту волонтерами для потреб фронту [46]. Наслідком цієї новації стало різке збільшення обсягів імпорту автомобілів «сірими» дилерами без сплати податкових платежів. Тільки за три місяці після введення цієї норми бюджетні втрати сягнули понад 26,1 млрд грн, а загалом від звільнення імпорту від оподаткування бюджету недоотримали 42,6 млрд грн [10]. Водночас, таке стимулювання імпорту, очевидно впроваджене за лобіюванням неформальних груп впливу, призвело до погіршення сальдо торговельного балансу, підвищення ризику девальвації гривні та «спалювання» золотовалютних резервів НБУ.

Стабілізація на ринку пального, налагодження альтернативних каналів для його постачання в Україну, вгамування панічних настроїв у суспільстві перший місяців великої війни поставили перед урядом питання щодо обмеження надміру ліберальних норм податкового законодавства через значні бюджетні втрати. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування» від 21.06.2022 р. № 2325-IX [47] було скасовано частину податкових пільг, наданих для платників податків з числа суб'єктів малого бізнесу (щодо звільнення від оподаткування операцій з імпортування товарів, в тому числі транспорту). Поряд з цим, надання податкових пільг набуває більш адресного характеру і стосується платників податків, які працюють на територіях, що зазнали окупації та на яких ведуться або велись бойові дії. Однак, надані пільги стосувались в основному місцевих податків (податку на нерухоме майно, земельного податку), а також екологічного податку, значна частина від сплати якого надходить до місцевих бюджетів [48].

Політика поступового згортання ліберального режиму оподаткування була продовжена і в 2023 році у зв'язку із відновленням співпраці з МВФ. Він вимагав від уряду України посилити зусилля над розширенням власної дохідної бази для забезпечення більшої стійкості системи публічних фінансів та як умова надання фінансової підтримки. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у

період воєнного стану» [43] від 30.06.2023 р. № 3219-IX було відмінено норми щодо можливості застосування спрощеної системи оподаткування для платників з числа великого бізнесу, відновлено проведення податкових перевірок та інших заходів податкового контролю, застосування штрафних санкцій до порушників. Уряд також відновив вимогу щодо впровадження реєстраторів розрахункових операцій для контролю за обсягами діяльності платників податків та протидії тіньовим операціям.

Попри повернення до довоєнних рис системи оподаткування, економічна система продовжила відновлюватись у 2023-2024 рр., що створювало умови для збільшення доходів бюджету. Треба визнати, що навіть у 2022 році, коли уряд надав можливість користуватись пільговим режимом оподаткування практично 99% платників податків, багато з них з патріотичних міркувань не скористались цією можливістю, продовжуючи нести звичне для себе податкове навантаження. Відтак, навіть у 2022 році, коли темпи падіння ВВП були високими, відповідний темп зменшення податкових надходжень був вдвічі меншим. У 2023 році при відновлювальному зростанні ВВП всього на 5,3% надходження до бюджету від оподаткування зросли на 26,7%. Зрозуміло, що на такі показники вплинуло не тільки економічне зростання чи відновлення довоєнної моделі оподаткування, але й девальвація гривні та інші чинники, однак не визнавати фіскального ефекту від податкових новацій неможливо.

Прискорене зростання податкових доходів бюджету продовжилось також у 2024 році, коли за три квартали вони майже порівнялись з річними показниками попереднього року, при помірному рівні інфляції. Це зумовило підвищення ролі податкових надходжень у формуванні сукупних доходів бюджету, їхня частка зросла до 55,4% за станом на вересень 2024 року. Звісно, це не порівняно нижче від показників довоєнного періоду, але все ж свідчить про покращення структури формування доходів бюджету в бік більшої фінансової самостійності уряду. Це важливо в умовах, коли міжнародні партнери передбачають скорочення обсягів фінансової підтримки України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Доходи та видатки Державного бюджету України, млрд грн

Рік	Доходи	в т.ч. податкові надходження	% до доходів	Видатки
2019	998,3	799,8	80,1	1075,1
2020	1076,0	851,1	79,1	1288,1
2021	1296,9	1107,1	85,4	1490,3
2022	1787,7	949,8	53,1	2705,7
2023	2672,0	1203,5	45,0	4014,4
2024¹	2169,2	1201,3	55,4	2977,7
2025	1953,1	1709,9	87,5	2995,8
2026	2198,7	2018,2	91,7	2955,6

Джерело: побудовано за даними [21]

Примітка: 1 – показники січня-вересня 2024 року

Попри ознаки певної стабілізації ситуації та повернення податками ролі головного джерела формування бюджетних ресурсів, їх не можна оцінювати як стійкі. Відповідно до прогнозів Міністерства фінансів України, сценарії розвитку макроекономічної ситуації в Україні розраховані виходячи із припущення про закінчення активної фази війни до кінця 2024 року, що очевидно нереалістично. За цими припущеннями, на 2025-2026 рр. передбачене збільшення фіскального значення податкових доходів у формуванні бюджетних ресурсів. Більш того, за цей період передбачається досягнення такої структури доходів бюджету, яка притаманна розвиненим країнам. Переростання війни з росією у затяжну, а також нові ризики дестабілізації економіки (ймовірні ракетні удари по об'єктах ядерної енергетики, посилення наступу росії із окупацією додаткових територій України, несприятливі політичні процеси у ЄС та США) ставлять під сумнів можливості досягнення прогнозованих показників структури доходів бюджету та зниження ролі зовнішнього фінансування.

Колосальне зростання дефіциту бюджету на фоні збільшення потреби у бюджетних ресурсах на забезпечення оборони і впровадження ліберальних умов оподаткування призвели до змін у політиці фінансування бюджетного дефіциту. Впродовж довоєнного періоду провідним каналом покриття дефіциту бюджету були внутрішні позики, з початком масштабної війни значення зовнішніх джерел

його покриття непомірно зросло. Так, у 2022 році зовнішні джерела забезпечили покриття майже 2/3 від сукупного обсягу дефіциту, у 2023 році понад 80% усього обсягу фінансування державного бюджету було здійснене за рахунок зовнішніх джерел (залучено більше 1,08 трлн грн). Подібна структура зберігається у 2024 році, коли за підсумками 9 місяців року із зовнішніх джерел залучено понад 628,0 млрд грн фінансування державного бюджету, внутрішні позики забезпечили надходження 174,9 млрд грн.

Потреба у значних обсягах зовнішнього фінансування дефіциту бюджету зумовлює тенденцію до швидкого нарощування державного боргу, який тільки з початку 2024 року збільшився майже на 0,93 трлн грн, а за 2022-2024 рр. – у 2,6 рази. За станом на вересень 2024 року державний борг України перевищив 6,1 трлн грн, з яких 2/3 становила заборгованість перед зовнішніми кредиторами (табл. 2.2). Провідною складовою зовнішнього боргу залишається заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями, зокрема перед ЄС. За період війни борг перед цими структурами збільшився у 6,6 рази до 3,1 трлн грн.

Таблиця 2.2

Динаміка державного боргу України у 2020-2024 рр., млрд грн

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Державний борг, в т.ч.:	2259,23	2362,72	3715,13	5188,09	6122,22
Внутрішній борг	1000,71	1062,56	1389,69	1587,70	1729,00
Заборгованість за випущеними цінними паперами	998,73	1060,71	1387,97	1586,11	1727,51
Зовнішній борг, в т.ч.:	1258,52	1300,16	2325,44	3600,39	4393,21
Заборгованість за позиками від міжнародних фінансових організацій	443,31	463,17	1100,26	2252,58	3056,84
Заборгованість за випущеними цінними паперами	660,22	625,00	828,54	864,52	750,02

Джерело: побудовано автором за [17]

Швидкі темпи нарощування державного боргу зумовлюють погіршення показників боргової безпеки України. Співвідношення боргу до ВВП у 2023 році зросло до 85%, а в 2024 році, за реалістичними сценаріями, має сягнути 95% від ВВП. Уже в 2025 році експерти прогнозують перевищення державним боргом значення у 100% ВВП, що дає багатьом економістам підстави визначати стан

України як переддефолтний [39]. Однак такі оцінки є передчасними, оскільки у структурі державного боргу значну частину складає так званий «політичний» борг (перед урядами інших країн та ЄС), які характеризуються низьким рівнем обслуговування та гнучкими термінами погашення. Враховуючи ці реалії, більш важливим з точки зору боргової стабільності є покращення валютної структури зобов'язань, у яких превалюють запозичення в іноземних валютах, проведення реструктуризації за випущеними ОЗДП з прив'язкою до темпів зростання ВВП країни.

2.2. Тенденції та пріоритети монетарної політики

В умовах ринкової економіки держава поряд із інструментарієм фіскальної політики, для регулювання економічних пропорцій, забезпечення стабільності валютно-курсової ситуації, стимулювання зайнятості та економічного зростання використовує інструменти монетарної політики. Провідними цілями монетарної політики виступають зміцнення купівельної спроможності національної валюти, утримання в безпечних межах інфляційних тенденцій, стабільність валютного курсу. Завдяки реалізації цих цілей формуються передумови для стабільного економічного розвитку та досягнення інших цілей державної політики.

Головну роль у реалізації монетарної політики відіграє Національний банк України, особливість діяльності якого в тому, що він поєднує повноваження щодо стратегічного та оперативного управління грошово-кредитною політикою. В основу монетарної політики має бути покладена довгострокова монетарна стратегія, на підставі якої розробляють та реалізують конкретні заходи щодо впливу на грошово-кредитні відносини відповідно до визначених пріоритетів розвитку. Для реалізації покладених на нього цілей Національний банк України використовує комплекс монетарних інструментів: облікову ставку, операції з рефінансування банківських установ, норми резервування (резервні вимоги), операції на відкритому ринку, а також валютні інтервенції.

Відповідно до того, які цілі монетарної політики постають на конкретному етапі трансформації економічної системи, розрізняють такі її типи, як експансію та рестрикцію. Монетарна експансія передбачає застосування комплексу заходів для збільшення пропозиції грошей в економіці, сприяння зниженню вартості кредитних ресурсів для стимулювання економічному зростанню. Водночас, у випадку, коли темпи економічного зростання є надто високими і загрожують втратою стійкості економічної системи, центральний банк проводить політику монетарної рестрикції, намагаючись за рахунок зменшення попиту на гроші та здорожчання кредитних ресурсів «охолодити» економіку. Найбільш дієвими заходами для цього є збільшення розміру облікової ставки, підвищення норм резервування для банківських установ та інші заходи щодо виведення «зайвих» ресурсів з економіки.

Параметри монетарної політики, специфіка застосування її інструментів для регулювання економічних процесів визначаються умовами, у яких перебуває країна на конкретному етапі свого розвитку. Як доводить практика, в умовах війни апробовані у мирний час методики впливу на економіку за допомогою інструментів монетарної політики не завжди виявляються дієвими, що вимагає ґрунтовного аналізу та адаптації монетарної стратегії до умов невизначеності та безпекових ризиків. Валютні коливання, нестабільність інфляційної ситуації та негативні тенденції у ліквідності банківського сектору можуть бути спричинені не тільки диспропорціями в розвитку економіки, але й бути прямим наслідком бойових дій у країні. За цих обставин монетарна політика має бути адаптована до вимог складного конфліктного середовища, щоб підтримувати стабільність економічної ситуації й створити умови для пожвавлення економічної активності.

Оцінюючи монетарну політику у розрізі її складових, найперше звернемо увагу на реалії й результати цінової політики, завдання якої полягає у досягненні цінової стабільності, стримуванні інфляції, що в умовах воєнного періоду дає можливість захистити від знецінення доходи та накопичення громадян, а також стимулювати процеси довгострокового кредитування економіки. Для досягнення цілей цінової політики найчастіше застосовують такі інструменти, як інфляційне

таргетування та встановлення гнучкого (плаваючого) курсу національної валюти. Суть інфляційного таргетування полягає у визначенні цільового річного орієнтиру інфляції (так званого таргету), якого Національний банк намагається досягти за підсумками року. Щодо гнучкого валютного курсу, то він передбачає визначення ціни національної валюти на підставі співвідношення між попитом і пропозицією валюти на валютному ринку, однак в межах певного «коридору». У випадку, якщо курсові коливання виходять за його межі, Національний банк здійснює валютні інтервенції, скуповуючи або продаючи валюту з власних резервів для утримання валютного курсу у визначених безпечних параметрах.

Слід визнати, що інфляційна крива залежить не тільки від дій Національного банку, але й від рішень економічної політики уряду, впливу інших чинників, в тому числі неекономічного походження. Зокрема, з початком повномасштабної війни в Україні спостерігалось різке підвищення інфляції, яка впродовж першого півріччя становила щомісячно від 2% до 4,5%, і навіть після різкого сповільнення інфляції у середині року, наступні місяці позначені поступальним підвищенням темпів зростання споживчих цін. За підсумками 2022 року рівень інфляції сягнув 126,6%, що стало найвищим значенням з 2015 року. У 2023 році спостерігалось падіння темпів інфляції до 5,1% у річному вимірі, а в літні місяці цього року навіть спостерігались дефляційні процеси. Поточний 2024 рік позначений невизначеною траєкторією зміни споживчих цін, період цінової стабільності січня-травня був змінений різким «стрибком» інфляції у червні. Головним чинником цього стало підвищення тарифів на електроенергію та інші послуги для акумулювання коштів на відновлення зруйнованої російськими обстрілами енергосистеми і підготовки її до осінньо-зимового періоду. Відповідно, уже на підсумках трьох кварталів 2024 року показник інфляції сягнув 6,5%, що перевищує річні значення 2023 року і свідчить про посилення інфляційних тенденцій (рис. 2.2).

Однак, рівень інфляції не свідчить об'єктивно про ефективність цінової політики центрального банку. Одним із його важливих завдань є прогнозування інфляційних тенденцій, що стає підґрунтям для макроекономічного планування в інших сферах, зокрема доходів бюджету, потреби у зовнішньому фінансуванні

та ін. На думку Б. Данилишина, інфляційне прогнозування НБУ за останні роки є вкрай незадовільним, що має деструктивний вплив на економіку та публічні фінанси [14]. Рівень інфляції є головним параметром для встановлення облікової ставки НБУ – мірила для визначення вартості кредитних ресурсів. Відповідно до прогнозів НБУ, рівень інфляції в Україні у 2023 році мав перевищити 20%, що було покладене в основу збереження високого рівня облікової ставки. Між тим, відмінність між прогнозованим і фактичним рівнем інфляції перевищила 15 в.п., тобто НБУ допустив неточність прогнозу на рівні понад 300%. Подібна ситуація, за словами Б. Данилишина, продовжилась і в 2024 році. Високі показники відхилення фактичних параметрів інфляції від передбачень НБУ змушують його багаторазово переглядати свої прогнози, що свідчить про системі прогалини у цій сфері відповідальності центрального банку (рис. А.1 додатку А).

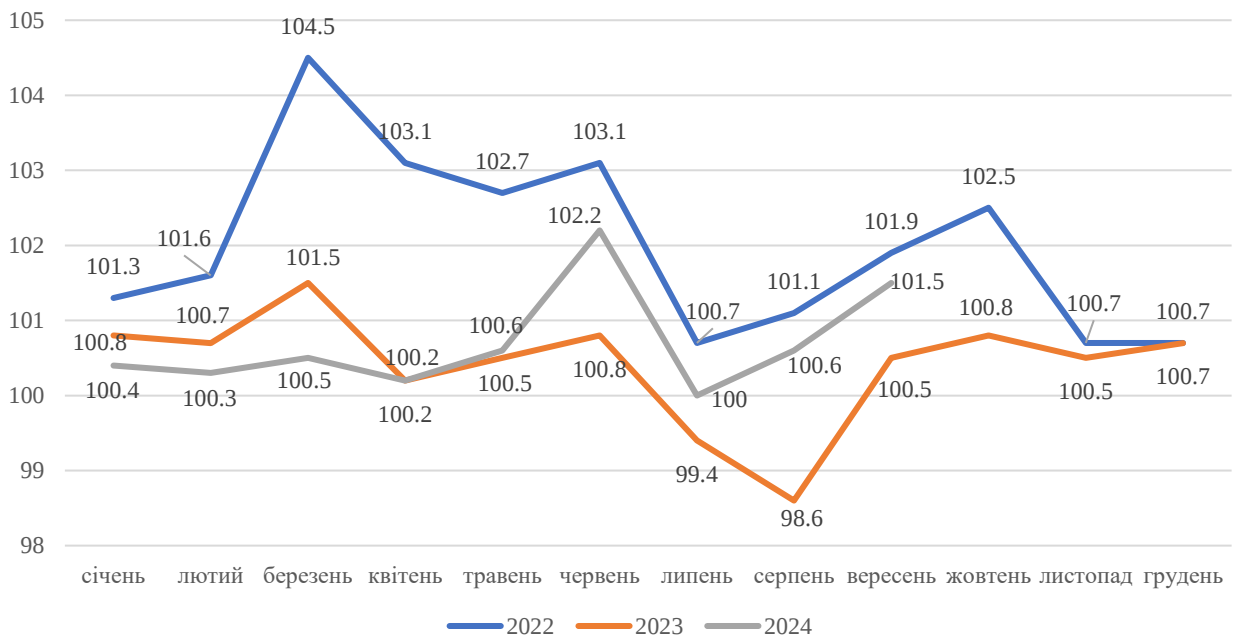

Рис. 2.2. Показники інфляції в Україні у 2022-2024 рр. у розрізі місяців, %

Джерело: побудовано за [24]

Низька якість прогнозування інфляційних тенденцій має дуже негативний вплив на макроекономічні процеси в Україні, стримує економічну активність і поглиблює кризові явища у сфері публічних фінансів. Наслідком прорахунків у складанні інфляційних прогнозів є утримання на високому рівні облікової ставки НБУ як орієнтира для доходності за державними цінними паперами, мірила

вартості кредитних ресурсів у банківській системі. Завищення прогнозів інфляції спричиняє утримання занадто високих процентних ставок за позиками, збільшує дефіцит бюджету й потребу в зовнішніх запозиченнях та міжнародній фінансовій допомозі.

Зокрема, важливе місце у політиці формування бюджетних доходів має дія інфляційного податку, коли зростання цін збільшує надходження бюджетів від податків на споживання. У випадку, якщо фактичні показники інфляції надто відхиляються від прогнозів (як у 2023 році, коли при прогнозі інфляції на рівні 20% фактичний показник став всього 5,1%), уряд не може отримати очікуваних доходів до бюджету, що поглиблює його дефіцит. Низькі темпи інфляції при збереженні високої облікової ставки також означають, що суб'єкти економіки не отримуючи «інфляційного» приросту доходів мають виконувати зобов'язання за дорогими позиками, ставка за якими визначена за орієнтиром – обліковою ставкою НБУ. Це поглиблює фінансові проблеми бізнесу.

Від облікової ставки НБУ як похідної від прогнозу інфляції в країні, прямо залежать витрат центрального банку за депозитивними сертифікатами, а також еластично – витрати на обслуговування позикових цінних паперів ОВДП. Нижчі за прогнозовані темпи інфляції означають, що уряд отримує менші доходи, але водночас має обслуговувати процентні витрати відповідно до високих ставок за державними борговими зобов'язаннями, визначених на основі облікової ставки НБУ. Отож, спостерігається подвійний негативний вплив неточних прогнозів інфляції на фінансове становище системи публічних фінансів. Якщо врахувати, що у воєнний час майже усі внутрішні невоєнні витрати бюджету покриваються за рахунок зовнішньої допомоги та залучених кредитних ресурсів, це вимагає збільшення їхніх обсягів. Через високий рівень доходності ОВДП (як наслідок високої облікової ставки НБУ) залучені до бюджету кошти перерозподіляються на виплату процентів за борговими зобов'язаннями уряду, а також «перетікати» через механізм депозитних сертифікатів до банківських установ. Рекордні обсяги прибутку банків у 2024 році через ці недоліки монетарної політики спонукали до впровадження новацій у системі оподаткування, а саме введення ставки податку

на прибуток банківських установ на рівні 50%, що у 2,8 рази вище стандартної ставки податку.

Валютна політика як складова монетарної політики держави спрямована на забезпечення валютно-курсової стабільності, упередження значних коливань валютного курсу гривні, захист від знецінення грошових заощаджень населення та бізнесу. Головним джерелом ресурсів для проведення валютної політики є золотовалютні резерви НБУ, а провідним інструментом – валютні інтервенції на ринку при надмірних відхиленнях курсу гривні від меж валютного «коридору».

Золотовалютні резерви за період війни показують нестабільну траєкторію їхньої зміни: після різкого скорочення обсягу до 22,8 млрд дол. у червні 2022 року, активізація міжнародної фінансової допомоги з боку країн-партнерів дала можливість розвернути низхідний тренд валютних резервів, які до лютого 2023 року зросли до 28,9 млрд дол. США. Укладення меморандуму про відновлення співпраці з МФВ та початок програми EFF дало можливість наростити валютні резерви країни до кінця 2023 року до рівня 40,5 млрд дол. США та продовжити їхнє накопичення у перші місяці 2024 року. Однак, перехід до більш гнучкої політики курсоутворення (політики керованої гнучкості валютного ринку) мав негативний вплив на золотовалютні резерви, які почали швидко зменшуватись і на кінець жовтня 2024 року становили 36,6 млрд дол (рис. 2.3). Це перевищує вимоги до фінансової безпеки, які передбачають покриття резервами 3-місячного обсягу імпорту, але тенденція до швидкого скорочення резервів є загрозовою.

На думку Б. Данилишина, політику НБУ у сфері курсоутворення можна визначити як незадовільну. За період війни Україна отримала від міжнародних партнерів 82,5 млрд дол. США зовнішньої допомоги, з яких більше 60 млрд дол було спрямовано на підтримку стабільності валютного курсу [14]. Передчасне введення гнучкого режиму керованої гнучкості валюти спричинило зростання обсягів втрати валютних резервів НБУ від 1-2 до 2-3 млрд дол. на місяць через зростання показників валютних інтервенцій (рис. А.2 додатку А). Водночас, збільшились обсяги обігу готівкової валюти за межами банківської системи, на початок 2024 року вони оцінювались на рівні 120 млрд дол. США. Однак, як

зазначає Б. Данилишин, «якщо НБУ припинить продавати на ринку валюту, отриману від зовнішніх донорів, відбудеться швидка та глибока девальвація гривні навіть за аномально високих процентних ставок» [14], оскільки відсутні фундаментальні чинники забезпечення валютної стабільності. В умовах, коли основну роль у надходженні валюти в країну відіграє фінансова допомога від країн партнерів, а зовнішньоторговельне сальдо глибоко від'ємне (понад 29 млрд дол. США у 2023 році), зняття валютних обмежень та лібералізація формування валютного курсу є неприйнятними.

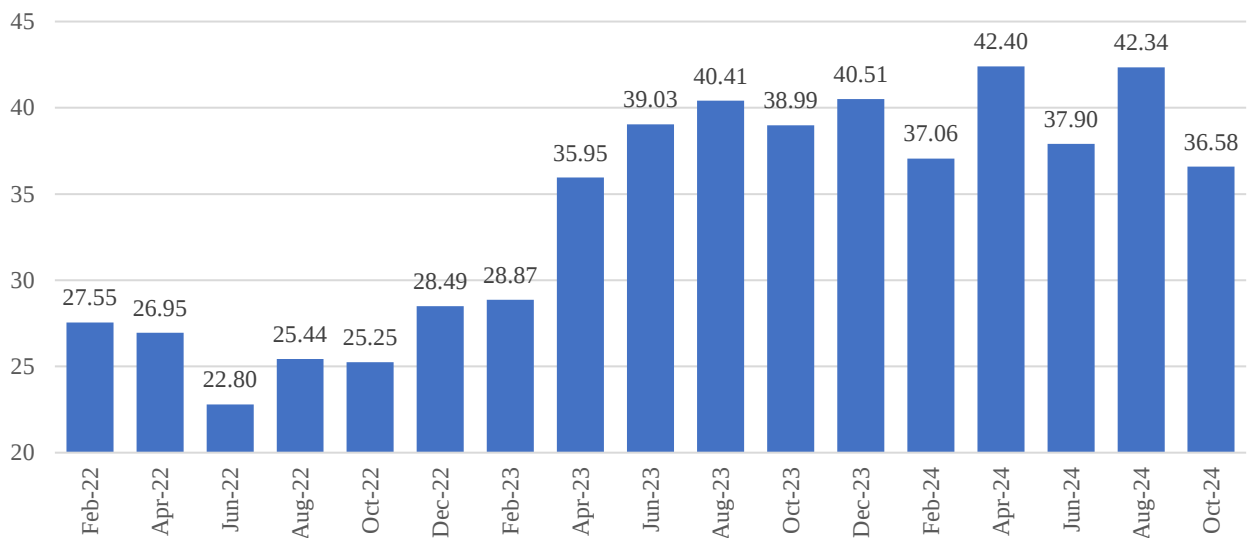

Рис. 2.3. Динаміка золотовалютних резервів Національного банку України у 2022-2024 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано за [42]

Важливим аспектом монетарної політики є також забезпечення стійкості банківської системи та стабільності її роботи в умовах зовнішніх шоків. У перші дні повномасштабної війни НБУ було прийнято ряд рішень, що дали можливість забезпечити роботу банківської системи щодо обслуговування клієнтів у нових умовах, гарантувати функціонування мережі банкоматів. Однак, курс гривні по відношенні до іноземних валют було зафіксовано, припинено роботу валютного ринку [49]. Гарантування стабільної роботи банківської системи в умовах війни зняло панічні настрої населення та підвищило довіру до НБУ. Уже з середини

2022 року НБУ почав поступово скасовувати жорсткі обмеження на валютному ринку та щодо діяльності банківських установ.

Водночас, в рамках гармонізації законодавчої бази регулювання діяльності банківської системи з вимогами країн ЄС у 2024 році передбачено новації в організації корпоративного управління у банківських установ, а саме введення трирівневої структури капіталу банку [40]. Поряд з цим, у середині 2023 року НБУ повернув практику моніторингу стійкості банків та банківської системи. Вона засвідчила загалом ефективне управління банківськими активами, адекватність оцінювання банками кредитних ризиків, виконання вимог щодо достатності та адекватності капіталу.

Одним з головних викликів монетарної політики в Україні в умовах війни є активізація кредитування економіки для підтримання економічного зростання. Однак, збереження високого рівня облікової ставки НБУ нібито для утримання валютно-курсової стабільності зумовлює зростання реальної вартості кредитних ресурсів для бізнесу до 14% у річному вимірі. Наслідком цього є скорочення масштабів кредитування економіки, яке за 2023 рік знизилось з 20% до 15% від ВВП. Банківські установи більш зацікавлені бути учасниками ринку державних запозичень, що забезпечує високий рівень доходу при низьких ризиках. Через відсутність альтернативних механізмів залучення ресурсів (фондовий ринок та ін.) бізнес змушений обмежувати програми розвитку, що стримує відновлення вітчизняної економіки у складний період державотворення.

Розділ 3

ПРІОРИТЕТИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

Реалії воєнного часу призвели до радикальних трансформацій усіх аспектів економічної політики держави. Глибоких змін зазнала також фінансова політика держави, що мала швидко адаптуватись до нових реалій. Довоєнні пріоритети фінансової політики були відкладені до «кращих» часів, а основним принципом її реалізації стало швидке реагування на потреби оборони країни від зовнішнього агресора, зменшення негативного впливу війни на економічне та соціальне становище суспільства. За цих умов міркування про стратегічні пріоритети фінансової політики є недоречними, адже складно зробити об'єктивний прогноз, якою вийде наша держава з активної фази війни. Тому визначальною рисою фінансової політики сьогодення є її оперативний характер, підпорядкованість поточним завданням національної безпеки, забезпечення стійкості економіки та збереження рівня життя населення. Втім, при потребі в оперативному ухваленні управлінських рішень з фінансових питань, управлінські технології розроблення та реалізації фінансових рішень в цілому були збережені, що формує передумови для забезпечення ефективності фінансової політики.

В умовах критичних безпекових ризиків основні пріоритети фінансової політики держави мають бути сфокусовані на питаннях фінансового виживання країни, належного фінансування потреб оборони країни. Подібні формулювання можна простежити в «Основних засадах грошово-кредитної політики на період воєнного стану в Україні» [41], де визначено, що у цих складних воєнних реаліях «першочергового значення набуває забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської і фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури» [41]. Очевидно, що таке формулювання пріоритетів грошово-кредитної політики виходить за межі її предметної сфери та окреслює пріоритети усієї фінансової політики держави.

Розгортання масштабної війни зумовило зміни в усіх складових фінансової політики держави, найперше у бюджетній сфері. Різке зростання потреби у коштах на фінансування оборонних потреб (закупівлю озброєнь та налагодження їхнього виробництва, виплату грошового забезпечення військовим), реалізацію заходів з фінансової підтримки релокованого бізнесу, соціальний захист людей, які стали вимушеними переселенцями, втратили здоров'я та майно відбувалось на фоні звуження можливостей держави щодо генерування бюджетних доходів. Втрата економічного потенціалу через руйнацію підприємств у промислових регіонах, окупація п'ятої частини країни позбавила бюджетну систему вагомих джерел надходжень. Очевидно, що за цих умов Україна змушена була перейти до особливого механізму функціонування фінансової системи, що передбачав суттєві зміни у фіскальній та монетарній політиці. Основні завдання на період воєнного часу, які постають перед фінансовою політикою держави відображені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Пріоритети фінансової політики держави в умовах воєнного часу

Джерело: складено автором

Очевидно, що в умовах значного дефіциту бюджетних ресурсів зберегти на тривалий час впроваджений у перші місяці масштабної війни ліберальний режим оподаткування неможливо. Відповідно до умов відновлення співпраці з МВФ за Меморандумом про економічну та фінансову політику від 01.12.2023 р. уряд України взяв на себе зобов'язання щодо реформування податкової системи у контексті посилення її фіскальної спроможності, справедливості та простоти для платників податків. Ці завдання були закладені у Національну стратегію

доходів України до 2030 року, яка прийнята урядом наприкінці 2023 року. У цьому документі визначено цілий комплекс завдань щодо реформування системи оподаткування, які можна об'єднати у два ключових напрямки: перший напрям передбачає вдосконалення системи оподаткування в частині перегляду елементів податків та зборів для посилення їх фінансової віддачі та регуляторного ефекту; другий напрям розвитку податкової системи передбачає вдосконалення процесів адміністрування фінансових платежів у контексті ефективної протидії проявам корупції, спрощення процедур адміністрування податків та зборів, контролю за їхньою сплатою, посилення прозорості відносин між платниками податків та податковими органами.

Торкаючись перспектив перегляду системи оподаткування зауважимо, що відповідно до Бюджетної декларації на 2025-2027 рр. не було передбачено різких змін в елементах найважливіших податків та зборів, крім поступального росту ставок акцизного податку на тютюнові вироби та пальне відповідно до угод між Україною та ЄС). Однак, у зв'язку із прорахунками у плануванні бюджету, коли у другій половині 2024 року уряд визнав існування непокритого дефіциту бюджету на рівні понад 0,5 трлн грн, постало питання про підвищення податків для збалансування бюджетних потреб. Відтак, з 1 жовтня 2024 року вступили у дію новації податкового законодавства, які передбачають підвищення ставки військового збору та поширення його дії на ФОП, посилення вимог до податкової звітності з ПДФО та податку на прибуток, впровадження податку на прибуток для банків та інших фінансових компаній за підвищеною ставкою, посилення податкового навантаження на аграрний сектор [54].

Фінансовий ефект від таких новацій, за оцінками економістів, може сягати 250-280 млрд грн, але він матиме короткочасний характер [11]. У більш тривалому період посилення податкового тиску на дрібний та середній бізнес спричинить поглиблення тінізації економіки, приховування фонду оплати праці, а також стагнацію економічної діяльності та припинення роботи багатьох платників податків. Вчергове замість заходів щодо посилення податкового тиску на крупний бізнес, податкове навантаження на який значно нижче, ніж на дрібні

й середні підприємства, посилення податкового тиску на майно, надприбутки від фінансових інвестицій, підвищення акцизного податку та податків на багатство держава черговий раз намагається вирішити бюджетні проблеми за рахунок тих, хто справно сплачує податки. В умовах воєнного часу, на думку І. Луніної, О. Білоусової, Н. Фролової, джерелом додаткових ресурсів бюджету має бути «оподаткування високих доходів і майна високої вартості, збільшення податків та зборів на видобуток природних копалин, підвищення акцизного податку на нафтопродукти, алкоголь і тютюн, запровадження примусових позик до отримувачів високих доходів» [35, с. 26]. На наш погляд, у стратегічному вимірі, важливими пріоритетами податкової політики мають стати розвиток екологічних податків, реформування оподаткування корпоративних прибутків в напрямку заміни існуючого податку податком на виведений капітал, а також посилення регуляторної ефективності податків на споживання. Це забезпечить не тільки додаткові бюджетні доходи, але й сприятиме більш справедливому характеру податкової системи.

У напрямку вдосконалення процесів адміністрування податкових платежів значні надії покладаються на процес «перезавантаження» органів фіскального контролю. Але, як зазначають експерти, уряд продовжує зволікати з реформою митних та податкових органів, що може забезпечити приріст бюджетних доходів на 100-160 млрд грн щорічно [20]. Найбільш проблемним моментом у взаємодії між податковими органами та платниками податків на теперішній час вважають недоліки у роботі СМКОР (автоматизованої система, яка здійснює моніторинг відповідності податкової накладної/розрахунку коригування критеріям оцінки ступеня ризиків), що спричиняє виведення з обороту платників податків до 40 млрд грн обігових коштів та збільшує їхні витрати. Також практично не почалась реформа Бюро економічної безпеки, яке має стати головним органом з протидії економічним злочинам.

Отож, «перезавантаження» податкових і митних органів на даний час є скоріш декларацією, ніж реальною роботою. Більш того, його не слід розглядати як чудодійний рецепт вирішення проблем податкової системи, адже досвід

створення значної кількості антикорупційних органів не призвів до зниження рівня корупції в Україні. Поки у суспільстві не утвердиться культ несприйняття корупції, вирішити проблему буде складно. Виходом з ситуації є максимальне впровадження цифрових технологій на усіх етапах адміністрування податків, максимальне обмеження прямих контактів платників податків та працівників податкових органів. Слід погодитись з думкою В. Горина, П. Були і В. Чорноуса, що «важливо також інтегрувати у процес виконання податкових зобов'язань принцип презумпції невинуватості платників податків, які в існуючій системі координат взаємодії з органами фіскального контролю мають постійно доводити, що вони не ухиляються від сплати податків» [11].

Радикальними змінами за період війни характеризується боргова ситуація в Україні – після поступово зниження ризиків боргової безпеки в останні роки перед масштабним вторгненням, воєнний період мав катастрофічний вплив на показники державного боргу. На думку В. Кудряшова, в умовах війни важливо дотримуватись певних правил боргової політики, а саме: «розміщення позик має здійснюватися за рівня дохідності, який не досягає критичних показників; залучені джерела не мають провокувати допущення монетарного фінансування; стан вітчизняного фінансового ринку має бути достатнім для розміщення й обігу державних боргових інструментів, а міжнародні ринки дозволяти залучення ресурсу на прийнятних умовах» [31, с. 46]. На наш погляд, ці правила вірні, однак у сучасних умовах їхнє дотримання є радше бажанням, ніж реальністю. Основну увагу в теперішній час необхідно сфокусувати на вдосконаленні структури боргових зобов'язань держави у контексті подальшого зниження питомої ваги боргів перед комерційними кредиторами, а також проведенні реструктуризації боргових цінних паперів, прив'язаних до темпів росту ВВП. Уряду необхідно домогтись максимального рівня дисконту при реструктуризації «комерційних» боргів відповідно до досвіду інших країн. Такий дисконт, на наш погляд, має складати не менше 60%. Слід погодитись із позицією В. Горина, О. Квасниці та А. Романків, що в подальшому уряду слід «уникати емісії сурогатних боргових цінних паперів типу ВВП-варантів, які передбачають високі потенційні витрати

для бюджету» [13]. За цих умов уряд матиме можливість забезпечити стійкість боргової ситуації, мінімізувати ризики дефолту, що матиме позитивний вплив на перспективи післявоєнного залучення ресурсів для відновлення нашої країни.

Не менш важливим напрямком фінансової політики в умовах війни є політика у сфері державних витрат. На думку Т. Єфименко, в цих умовах уряду доцільно посилювати контроль за виконанням державного бюджету у частині видатків, «використовувати механізми і стимули для підвищення фінансової дисципліни, зниження рівня корупції та обсягу тіньового сектору економіки» [22, с. 13]. Дієвим інструментом посилення контрольованості державних витрат, на думку Т. Єфименко, є розширення доступу громадськості до сфери управління бюджетом, розвиток різних форм участі населення в ухваленні рішень з питань бюджету. Поділяючи цю позицію, все ж вважаємо, що її реалізація залежить від подолання інертності суспільства та підвищення його обізнаності з бюджетними питаннями. У протилежному випадку, розширення прав громадськості щодо впливу на управління бюджетними ресурсами може спричинити негнучкість та збільшення бюрократичних перепон при ухваленні бюджетних рішень.

В умовах війни другим за важливістю після оборонного сектору у складі видатків бюджету йде соціальний захист населення. Забезпечення захисту людей від руйнівного впливу війни є важливим моментом реалізації державою себе як соціального інституту, покликаного захищати інтереси людини та громадянина. Як справедливо зазначає В. Літинська, воєнні реалії змушують державу першу увагу спрямувати на «мінімізацію негативних наслідків воєнних дій, передусім, таких як зростання кількості безробітних, безпритульних, переселенців, тобто осіб, які потребують допомоги в умовах руйнування об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури» [32, с. 63]. В основу соціальної політики мають бути покладені принципи солідарності суспільства і турботи про добробут кожного.

Поряд з соціальними виплатами постраждалим від воєнних дій, соціальний захист населення в умовах війни має передбачати увагу до заходів, що дадуть можливість підвищити фінансову резильєнтність населення. Тут маємо на увазі соціальні трансфери та інші форми допомоги, які стимулюють зайнятість та

підприємництво серед вразливих верств населення, мікрокредитування бізнесу та ін. У наукових джерелах можна зустріти аргументи, що не усі люди мають потенціал до підприємницької діяльності, а тому масовість такої підтримки буде означати марнотратство і низьку ефективність. Однак, значна частина громадян, які змушені були стати внутрішніми переселенцями, потрапили до вразливих верств населення не з власної волі, а під впливом непередбачуваних обставин. Багато хто з них були успішними у довоєнному житті, а тому допомога їм у започаткуванні власної справи може допомогти в адаптації на новому місці життя, але й матиме додатковий ефект у вигляді робочих місць та сплачених до бюджету податків. Відтак, започаткована в Україні програми «єРобота», за якою дрібні підприємці можуть отримати гранти на власну діяльність та Програма надання пільгових кредитів 5-7-9 мають бути не тільки продовжені, але й суттєво розширені. Подібні програми доцільно також передбачити на рівні областей і територіальних громад.

Потребує вирішення проблема значних обсягів руйнації житлового фонду, адже житло є однією із першочергових потреб людини, яка визначає якість її життя. Хоча в Україні започатковано програму відбудови житла «Відновлення», яка передбачає виділення коштів на ремонт пошкодженого житла і купівлю житла у випадку його втрати, масштаби її реалізації недостатні. Слід розглянути можливості впровадження механізму формування фонду соціального житла у територіальних громадах, спорудження якого здійснювати за рахунок коштів донорських інституцій та бюджетних ресурсів, а також із використанням схем державно-приватного партнерства. Це створить умови для вирішення проблеми забезпечення житловими умовами внутрішніх переселенців з числа пенсіонерів та інших вразливих верств населення. Водночас, активізація будівництва житла дасть поштовх до розвитку будівельної галузі, що позитивно для відновлення економіки нашої країни у післявоєнний час.

ВИСНОВКИ

Безпрецедентні виклики державності, які постають перед Україною у зв'язку з масштабною війною, вимагають перебудови усіх аспектів діяльності держави та суспільства. Економічні, соціальні, екологічні втрати України від війни величезні, а загроза державності країни все ще актуальна. Забезпечення повноцінної та ефективної оборони країни від зовнішньої агресії, зменшення руйнівного впливу війни на економічну систему та життя суспільства можливо завдяки проведенню ефективної та продуманої фінансової політики держави, що вимагає перегляду теоретичних підходів до її розуміння з урахуванням сучасних реалій.

Ефективність фінансової політики залежить від дотримання принципів при її здійсненні: урахування об'єктивних економічних законів розвитку суспільства; гнучкості до змін у зовнішньому середовищі; урахування досвіду реалізації заходів фінансової політики попередніх періодів державотворення та досвіду інших країн; комплексності у розумінні врахування при розробці фінансової політики цілей та завдань державної політики в інших сферах суспільного життя, поєднання стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку фінансової сфери.

Середовище фінансової політики держави поєднує у своєму складі велику кількість різних за походженням явищ та процесів, які впливають на цілі, напрямки та завдання фінансової політики держави, зумовлюють специфіку використання фінансових інструментів, які задіяні для їхнього досягнення. В умовах повномасштабної війни найбільший вплив на усі аспекти фінансової політики справляє військова загроза з боку інших держав, коли уряд змушений перебудовувати фінансову систему для її функціонування на військовий лад. В країнах зі слабким розвитком демократичних інституцій вагомий вплив на фінансові відносини у всіх сферах фінансової системи мають неформальні інститути, такі як корупція, лобіювання особистих інтересів, марнотратство державних коштів та ін.

В умовах війни особливо складна ситуація зберігається у сфері публічних фінансів, оскільки при руйнації значної частини економіки, звуженні бази для формування бюджетних ресурсів, потреби у фінансових ресурсах на виконання функцій держави майже подвоїлись. Початок повномасштабної війни з росією спонукав уряд в оперативному режимі прийняти ряд заходів для збереження життєздатності бізнесу і населення в умовах високих безпекових ризиків. У 2022 року було впроваджено безпрецедентно ліберальні умови оподаткування та подання звітності, які передбачали скасування покарань платників податків за порушення термінів виконання податкових зобов'язань та подання звітності. Однак, стабілізація ситуації в країні, тиск міжнародних партнерів змусив уряд поступово повернутись до довоєнних параметрів податкової системи, а в 2024 році підвищити рівень оподаткування для покриття дефіциту бюджету.

Монетарна політика України періоду війни відзначається суперечливими результатами, адже при збереженні цінової стабільності та контрольованому рівні девальвації гривні помилки у прогнозуванні інфляційних тенденцій стали причиною збереження високої вартості кредитних ресурсів та падіння обсягів кредитування економіки, що підриває її відновлення. Перехід до гнучкого курсу гривні спричиняє прискорене «спалювання» валютних резервів країни, а висока облікова ставка НБУ зумовлює концентрацію банківської діяльності на купівлі державних облігацій замість збільшення обсягів кредитування економіки. За період війни Україна отримала від міжнародних партнерів 82,5 млрд дол. США зовнішньої допомоги, з яких більше 60 млрд дол було спрямовано на підтримку стабільності валютного курсу. Це також веде до зростання державних витрат на обслуговування боргів. В умовах, коли основну роль у надходженні валюти в країну відіграє фінансова допомога від країн партнерів, а зовнішньоторговельне сальдо глибоко від'ємне (понад 29 млрд дол. США у 2023 році), зняття валютних обмежень та лібералізація формування валютного курсу є неприйнятними.

В умовах критичних безпекових ризиків основні пріоритети фінансової політики держави мають бути сфокусовані на питаннях фінансового виживання країни, належного фінансування потреб оборони країни. Відповідно до умов

відновлення співпраці з МВФ за Меморандумом про економічну та фінансову політику від 01.12.2023 р. уряд України взяв зобов'язання щодо реформування податкової системи для посилення її фіскальної спроможності, справедливості та простоти для платників податків. Ці завдання були закладені у Національну стратегію доходів України до 2030 року.

Реформування системи оподаткування у два ключових напрямки: перший напрям передбачає вдосконалення системи оподаткування в частині перегляду елементів податків для посилення їх фіскальної віддачі та регуляторного ефекту; другий напрям розвитку податкової системи передбачає вдосконалення процесів адміністрування фіскальних платежів у контексті ефективної протидії проявам корупції, спрощення процедур адміністрування податків та зборів, контролю за їхньою сплатою, посилення прозорості відносин між платниками податків та податковими органами. У стратегічному вимірі пріоритети податкової політики мають полягати у розвитку екологічних податків, реформуванні оподаткування корпоративних прибутків в напрямку заміни існуючого податку податком на виведений капітал, а також посиленні регуляторної ефективності податків на споживання.

Деклароване перезавантаження податкових і митних органів не є панацеєю від проблем фіскальної політики. Доцільне максимальне впровадження цифрових технологій на усіх етапах адміністрування податків, максимальне обмеження прямих контактів платників податків та працівників податкових органів. Слід також інтегрувати у виконання податкових зобов'язань принцип презумпції невинуватості платників податків, які на даний час мають постійно доводити, що вони не ухиляються від сплати податків.

Не менш важливим напрямком фінансової політики в умовах війни є політика у сфері державних витрат. В умовах війни другим за важливістю після оборонного сектору у складі видатків бюджету йде соціальний захист населення. Поряд з соціальними виплатами постраждалим від воєнних дій, соціальний захист населення в умовах війни має передбачати увагу до заходів, що дадуть можливість підвищити фінансову резильєнтність населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Krysovaty A., Lutsyk A., Synyutka N. Influence of Time Lags on the Efficiency of Fiscal Policy in Ukraine. 2019 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT) (5-7 June 2019, Ceske Budejovice, Czech Republic), P.380-383. DOI: 10.1109/ACITT.2019.8780059 URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8780059/>
2. Krysovaty A., Tymchenko O., Fedosov V., Silchenko M. Taxation, economic growth and welfare in a low-income country/ *Economic Annals-XXI*, 2020, 181(1-2), pp. 44-56. URL: https://www.researchgate.net/publication/344684780_Taxation_economic_growth_and_welfare_in_a_low-income_country
3. Teremetskyi V., Valihura V., Slatvinska M., Bryndak V., Gutsul I. Tax policy of Ukraine in terms of martial law. *Policy Studies* (22 Jan 2024). URL: <https://doi.org/10.1080/01442872.2024.2306958>
4. Валігура В. А. Фіскальні асиметрії української економіки в контексті антикризового податкового регулювання. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4. С. 104-111.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (із дод і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Веремєєва Т. В Україні понад 3,6 млн переселенців: де їх найбільше та з якими проблемами стикаються. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayini-ponad-3-6-mln-pereselentsiv-de-yih-1728644261.html>
7. Виконання державного бюджету України з 2008 по 2024 рр.. Інформаційно-аналітичний портал Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
8. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України : сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ: монографія; НАН України. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2016. 520 с.

9. Ганевич Є. М., Михайленко С. В. Фінанси. Фінансова система України: навчально-методичний посібник. Одеса: ПАЛЬМІРА, 2012. 454 с.
10. Гетманцев повідомив, що безкоштовне розмитнення машин не повернеться. Auto-Consulting. URL: <https://autoconsulting.ua/article.php?sid=51785>
11. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23-31. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087>
12. Горин В. П., Карпишин Н. І. Інвестиційні субвенції як джерело надходжень до місцевих бюджетів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. №8/1. С. 31-34. DOI: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42202>
13. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. №9. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2152/2179>
14. Данилишин Б. Монетарна політика НБУ: наслідки для економіки і країни. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/10/713511/>
15. Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. *Вісник ТНЕУ*. 2011. Вип. 2. С. 7-20.
16. Дем'янишин В. Сучасні вектори реформування управління державними фінансами в умовах модернізації фінансового механізму та фінансової системи України. *Світ фінансів*. 2021. № 2 (67). С. 51-65. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1436>.
17. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>

18. Десятнюк О. М., Марченко Л. І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип.4. С. 8-19.
19. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податкова політика в контексті стабілізації енергетичних ринків. *Фінанси України*. 2022. № 10 (323). С. 32–43.
20. Длігач А. Зростання податків: тактична перемога чи стратегічна поразка? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/07/9/716401/>
21. Доходи і видатки державного бюджету. Державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=program>
22. Єфименко Т. Управління державними фінансами в період воєнного стану і повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7-25.
23. Жукевич С. Теоретичні підходи до розуміння середовища як об'єкту стратегічного аналізу. *Економіка і ринок: облік, аналіз, контроль*. 2002. Вип. 7. С. 277-285. URL: [http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/Теор.основи анал п-ства.PDF](http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/Теор.основи%20анал%20п-ства.PDF)
24. Індеси інфляції в Україні. Інформаційно-аналітичний портал Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>
25. Калашник П., Блінов О. НБУ продав \$3,1 млрд у травні. Це значно зменшило його резерви. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/news/nbu-prodav-31-mlrd-u-travni-tse-znachno-zmenshilo-yogo-rezervi-01062024-21505>
26. Кириленко О. П., Дерлиця А.Ю. Позикові фінанси як суспільний феномен: концептуальні основи та перспективи демократизації. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. № 3 (93). С. 35-50.
27. Кириленко О. П. Фінансова політика України в умовах війни. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія: збірник наукових праць* (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 82-86.
28. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у

- післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49976>
29. Крисоватий А. І. Новий прагматизм фіскалізації публічних фінансів. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 10-23.
 30. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.033>
 31. Кудряшов В. П. Фінансове забезпечення публічних витрат. *Економіка України*. 2023. №3 (736). С. 37-57.
 32. Літинська В. А. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1(734). С. 61-73.
 33. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 412 с.
 34. Лободіна З. М., Дем'янишин В. Г., Чернишенко Ю. О., Вітреску І. П. Теоретичний базис видатків місцевих бюджетів як інструменту фіскальної політики та складової публічних фінансів. *Інноваційна економіка*. 2024. № 1. С. 93-102. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1194>.
 35. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20–27. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5161&i=3>
 36. Малиняк Б. С., Толуб'як В. С., Горин В. П., Письменний В. В. Управління державними доходами і видатками: навч. посіб. / за ред. Б. С. Малиняка. Тернопіль: Астон, 2015. 154 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1987>
 37. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>

38. Михайлишин Д. Усе менше охочих повертатися. Як змінилися настрої українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/03/25/711576/>
39. Нападовська Н. Цифри лякають: За 2 роки війни держборг України виріс вдвічі. Але чи критично це? URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/jekonomika-i-finansy/2024-02-01/5831380-rosiya-podvoila-derzhborg-z-momentu-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-derzhavniy-borg-ukraini-suttevo-viris>
40. Оновлено вимоги до структури капіталу банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strukturi-kapitalu-bankiv>
41. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану в Україні: Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 15.04.2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdlrBPNWeMzk>
42. Офіційні міжнародні резерви України. Інформаційно-аналітичний сайт Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/2024/>
43. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>
44. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20>
45. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
46. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>

47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування: Закон України від 21.06.2022 р. № 2325-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#Text>
48. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>
49. Про роботу банківської системи та валютного ринку з 24 лютого 2022 року в умовах воєнного стану по всій території України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pro-robotu-bankivskoyi-sistemi-ta-valyutnogo-rinku-z-24-lyutogo-2022-roku-za-umovi-voyennogo-stanu-po-vsiy-teritoriyi-ukrayini>
50. Публічний звіт ДПС за 2022 рік. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/657704.html>
51. Сидор І. П. Податковий і неподатковий механізми наповнення місцевих бюджетів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 41-48. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/25330>
52. Сидорович О. Ю. Реалізація стратегічних завдань діяльності органів державної податкової служби в умовах сучасних викликів і загроз. *Світ фінансів*. 2024. № 1 (78). С. 59-73.
53. Тенденції тіньової економіки. Міністерство економіки України. URL: me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendantsiiTinovoiEkonomiki
54. Тімонов А. Підвищення податків в Україні: ключові положення закону та ризики. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/231164_pdvishchennya-podatkv-v-ukran-klyuchov-polozhennya-zakonu-ta-riziki

55. Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-58>
56. Фінанси: 2-ге вид., доп. та перероб. / І. О. Лютий та ін.; за ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ, 2023. 716 с.
57. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>
58. Фінанси: підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2012.
59. Фроленко О. М. Бізнес-середовище підприємства: методичні підходи до його стратегічного аналізу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 9 (136). С. 145-150.
60. Шулюк Б. С., Дем'янишин В. Г. Особливості використання боргових фінансових інструментів державно-приватного партнерства у вітчизняній та зарубіжній практиці. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 10. С. 19–23.
61. Булавинець В., Михалік А. Чинники формування та реалізації фінансової політики держави. *Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 12 лист. 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
62. Квасниця О., Михалік А. Тенденції та пріоритети монетарної політики в умовах війни. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Вип. 4. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ**

Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Михалік Анна Олександрівна

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спеціальність 072 – фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма «Фінанси»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

Частина II

ДОДАТКИ

Тернопіль – 2024

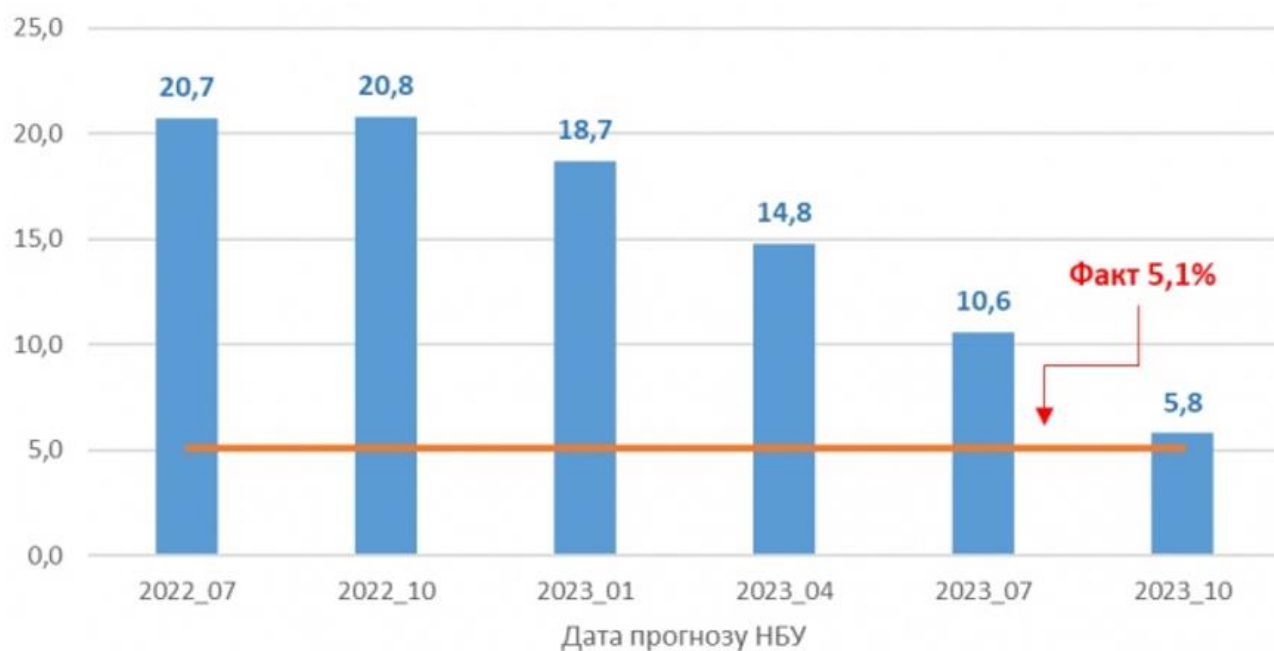

Рис. А.1. Показники перегляду прогнозу Національного банку України щодо темпів інфляції в Україні у 2023 році, %

Джерело: [14]

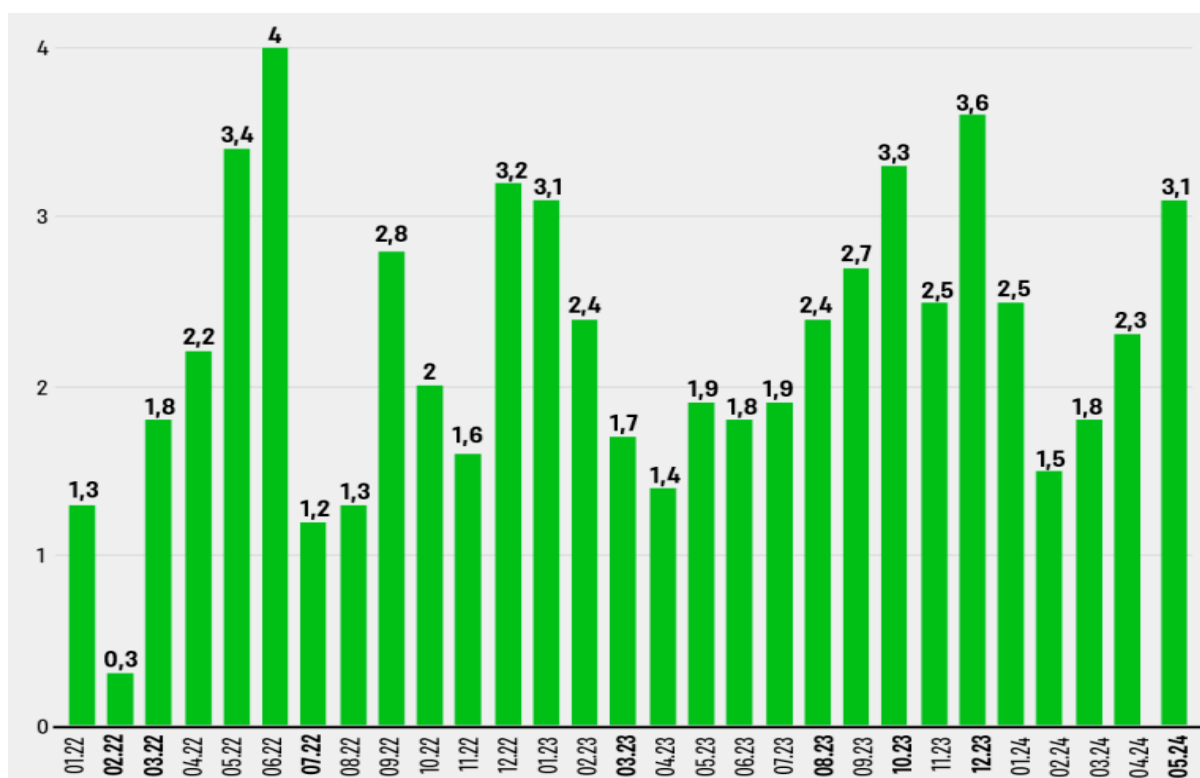

Рис. А.2. Сальдо валютних інтервенцій Національного банку України у 2022-2024 рр., млрд дол. США [25]